

DIALOG CZY ANTAGONIZM W RELACJACH Z WYKLUCZONYMI (NA PRZYKŁADZIE SYTUACJI WYKLUCZONYCH W POLSCE W XX I XXI WIEKU)

Ludzie wykluczeni w społecznościach państw Starego Kontynentu funkcjonowali od czasów przedchrystusowych². Ich pozycja w większości wypadków na terenach europejskich na przestrzeni wieków ewaluowała. Historyczne, antropologiczne, etnograficzne i socjologiczne badania XX-wiecznych naukowców, takich jak m.in. Zygmunt Bauman, Julien Damon, Zbigniew Galor, Bronisław Geremek, Kazimiera Król, Katia Michajłowna czy Bożena Prochowicz-Studnicka, potwierdzają zmiany w postrzeganiu ludzi marginesu.

Przedmiotem niniejszego artykułu będą relacje, jakie wytworzyły się na przestrzeni dziejów w Polsce pomiędzy społeczeństwem, instytucjami reprezentującymi poszczególnych obywateli, w tym osoby wierzące, a grupami ludzi żyjących z różnych przyczyn na marginesie społecznym. Materiał źródłowy stanowią teksty z archiwów archidiecezjalnych (AAC, AAP) i państwowych (ANK, APK, APP), jak również teksty kultury opublikowane w internecie (La-buda 2010, s. 43–44; Domańska 2013, s. 235).

Pojęcia *antagonizm* i *dialog* przyjmują różne definicje w zależności od obszaru badawczego. Według słowników (ISJP, SJPSz, SWJP, WSWOiT) *antagonizm* oznacza: 1) otwartą, zwykle wzajemną niechęć, wrogość; 2) wzajemne przeciwstawianie się lub zwalczanie. Antagonizm może występować między państwami, grupami społecznymi, osobami – co doprecyzowują częściowo

---

¹ r.suchenek@gmail.com

² W literaturze przedmiotu funkcjonują różne słowa i wyrażenia określające ludzi wykluczonych ze społeczeństwa. Do najczęściej spotykanych zalicza się: *ludzie wykluczeni*, *ludzie marginesu*, *ludzie luźni* (Neyman 1999, s. 36). Ich występowanie jest również odnotowane w opracowaniach przybliżających kulturę arabsko-muzułmańską, np. Bliższego Wschodu (Prochowicz-Studnicka 2006). Obecność takich osób była i jest szczególnie dostrzegana w „okresach wielkich przesilen społeczno-gospodarczych”; wówczas to „na marginesie znajdowały się elementy, które nie mieszcząc się w istniejącej strukturze społecznej, stanowić miały tworzywo nowych warstw i klas społecznych” (Geremek 2003, s. 14).

WSWOiT („między ludźmi lub środowiskami”) oraz całościowo ISJP („między państwami, grupami społecznymi lub osobami o sprzecznych interesach”). Pojęcie to zostało utrwalone w fizjologii, co z kolei odnotował SJPSz: „przeciwstawność działania dwóch elementów lub układów w organizmie, np. dwóch mięśni lub grup mięśni”.

Dialog według ww. słowników oraz informatora religijnego (Pawlak 1999) oznacza natomiast rozmowę: 1) zwłaszcza dwóch osób; 2) zmierzającą do uzgodnienia stanowisk, opinii, poglądów, toczoną przez przedstawicieli różnych grup ludzi. Ze względu na poziom prowadzenia dialogu oraz sytuację (polityczną, religijną, społeczną), w której on zaistniał, pojęcie to może być zdefiniowane na dwa sposoby:

rozmowa mająca na celu wzajemną konfrontację oraz zrozumienie poglądów partnera, a także współdziałanie we wspólnym poszukiwaniu prawdy, w obrębie ogólnoludzkich wartości oraz we współpracy dla sprawiedliwości społecznej i dla pokoju (Pawlak 1999);

szereg działań i rozmów służących do utrzymania dobrych stosunków między stronami lub mających doprowadzić do porozumienia między dwiema stronami jakiegoś konfliktu lub sporu (ISJP, WSWOiT).

Pojęcie dialogu znajduje też swoje miejsce w takich dziedzinach, jak literatura, film, filozofia: „rozmowa między dwiema osobami, zwłaszcza w książce, sztuce lub filmie” (ISJP), „utwór literacki lub filozoficzny w formie rozmowy” (SJPSz, SWSJP), „rozmowa toczona między postaciami filmu, powieści, dramatu lub innego utworu” (SWJP), „rozmowa dwóch osób w utworze literackim, filmie, dramacie, itp.” (WSWOiT).

W niniejszym artykule pojęcie *antagonizm* będzie występowało w znaczeniu: ‘wzajemna niechęć, wrogość pomiędzy przedstawicielami tradycyjnego społeczeństwa (polskiego) w relacjach z ludźmi wykluczonymi, które mogą w skrajnych przypadkach prowadzić do zwalczania tych ostatnich’. Z kolei pojęcie *dialog* będzie tu rozumiane jako ‘szereg działań i rozmów służących do utrzymania dobrych stosunków między przedstawicielami tradycyjnego społeczeństwa a ludźmi wykluczonymi, mających doprowadzić do zapewnienia pomocy tym ostatnim, czego ostatecznym skutkiem powinna być inkluzja społeczna’.

Problem antagonizmu/dialogu w różnych płaszczyznach funkcjonowania społecznego nie jest zjawiskiem odosobnionym. Z punktu widzenia religii, etyki czy prawa stanowionego, w tym zasad humanitarnych wpisanych w konwencje międzynarodowe, antagonizmy powinny być zastępowane próbami dialogu, wzajemnych porozumień (konwencji, traktatów) na rzecz najbardziej pokrzywdzonych (w tym tych, którzy znaleźli się z różnych przyczyn na marginesie

społecznym³). Zgodnie z etyką obowiązków ujętą w teorii obowiązków *prima facie* Williama Davida Rossa należy m.in. pomagać innym, czyli spełniać obowiązek dobroczynności (Dancy 1998, s. 261–263), który wpisuje się, w przypadku chrześcijaństwa czy islamu, w kanon postępowania (Prochowicz-Studnicka 2006, s. 104–105).

W historycznej perspektywie dobroczynność, jałmużnictwo odnotowywano w stosunku do wybranych grup ludzi luźnych: bezdomnych, kalek, imigrantów, sierot, ubogich, włóczęgów, żebraków. Z kolei do ludzi marginesu, którzy funkcjonowali na granicy stanowionego prawa, np. kryminalistów, młodocianych przestępców, złodziei, nierządnic, sutenerów, były kierowane inne formy pomocy, takie jak reedukacja w domach dla kobiet, domach dla mężczyzn, przytułkach dla starców itp.

W zależności od kręgu kulturowo-religijnego i epoki stosunek do poszczególnych podgrup ludzi wykluczonych ulegał zmianom – od całkowitego, bezwarunkowego spieszenia im z pomocą materialno-bytową po pomoc na zasadach społecznie skodyfikowanych, ujętych w uchwały o pomocy społecznej, z intencją wyeliminowywania osób, które symulowały faktyczny stan materialny, materialno-zdrowotny, a niekiedy i familijny. Przykładowo jałmużników, zbierających datki dla bogów, czyli wędrownych dziadów (żebraków), mieszkańcy antycznego świata traktowali z respektem jako osoby „uprzywilejowane przez bogów” (Michajłowna 2010, s. 58). Podobnie byli odbierani w przedchrześcijańskiej świadomości żebracy na Słowiańszczyźnie – jako „ludzkie inkarnacje bóstwa” (Michajłowna 2010, s. 97); łączono ich z kultem zmarłych, co wskazywało na ich sakralność (Michajłowna 2010, s. 100). Taki odbiór żebraków uległ zmianie w kolejnych epokach, co potwierdzają analizy źródeł z XIV–XVII w. (takich jak raport bazylijski z XV w. czy statuty z XV w.) przeprowadzone przez B. Geremka (1989, 2003); współcześnie są oni traktowani z dużą rezerwą, niechęcią, lękiem przed wykorzystaniem przez zorganizowane, wyspecjalizowane grupy – korporacje żebracze (Geremek 1989, s. 42 i nast.). Z kolei w starożytnej Grecji nierządnice (hetery, takie jak słynne Tais i Aspazja) uchodziły za kobiety obdarzone talentami intelektualnymi połączonymi z „uzdolnieniami łóżkowymi” (Karpiński 2010, s. 17); w starożytności chrześcijańskiej i w późniejszych okresach były one zaś traktowane jako reprezentantki zawodu hańbiącego, który należało porzucić, by zadbać o swoją przyszłość – zarówno ziemską, jak i wieczną.

---

³ Za Maciejem Gdulą (2010, s. 81–82) można powiedzieć, że ludzie wykluczeni „przyjmują wyroki losu i zdają się na przypadek, ponieważ działanie strategiczne i tak nie przynosi spodziewanych efektów”. Z tego też powodu pomoc takim ludziom w perspektywie społeczno-prawnej wydaje się konieczna, żeby poprzez ekskluzję zapobiec zjawiskom występującym jako skutek wykluczenia, czyli alkoholizmowi, przemocy, skłonności do zachowań wykraczających poza normy społeczne i prawne.

Na terenach Polski w XX w. można wskazać znaczne różnice w postrzeganiu ludzi marginesu i jego poszczególnych podgrup oraz – co wydaje się najistotniejsze – w poszukiwaniach rozwiązań dla wykluczonych celem ich inkluzyjności społecznej – pełnej lub tylko częściowej. Relacje, w jakie wchodziło społeczeństwo z grupami marginalnymi, można rozpatrywać w perspektywie jednostkowej, subiektywnej i zbiorowej, z nastawieniem obiektywnym. Wzrost ludzi luźnych w periodach XX-wiecznych – w okresach kryzysów, wojen – wpływał proporcjonalnie na zwiększenie ich liczebności. Mnogość ludzi marginesu wywoływała ambiwalentne uczucia w reszcie społeczeństwa – od litości, miłosierdzia po lęk, szyderstwo, poczucie zagrożenia itp.

Jeden ze współczesnych socjologów i filozofów, Zygmunt Bauman, dostrzega problem, jaki wytwarza w społeczeństwie obecność innych, przez których można rozumieć wykluczonych. Jego zdaniem we współczesnym społeczeństwie końca XX i początku XXI w. pogłębia się obcość ludzi marginesu⁴, do których przyjęło się zaliczać np.:

- bezrobotnych najemników, włóczęgów, złodziei, bandytów, żebraków, nierządnic, sutenerów, przestępców, kleryków, studentów (Geremek 1970, s. 546 i nast.; 2003);
- ofiary przemocy, gwałtów, skutków złego wychowania; osoby doświadczone przez wojny, kryzysy społeczne lub osobiste wypadki losowe i negatywne zdarzenia – a więc: alkoholików, narkomanów, bezdomnych, bezrobotnych, włóczęgów, robotników – obcokrajowców, psychopatów, charakteropatów, rasowo obcych, etnicznie obcych, młodocianych przestępców, prostytutki, kryminalistów (Sztumski 2013, s. 125–126, 128–131).

Podłoża pomnożenia się problemu obcości w społeczeństwie można upatrywać we wroście u innych (wykluczonych) „duchowego oddalenia, nieprzenikliwości i niezrozumiałości, a więc w konsekwencji w miarę **obumierania dialogu i znikania kontaktów** [wyróżn. R.S.], które mogłyby ewentualnie doprowadzić do oswojenia i pogodzenia się z ich *innością*” (Bauman 2014, s. 253).

W XX w. na ziemiach polskich odnotowywano liczne przykłady prób prowadzenia dialogu w relacji: społeczeństwo – wykluczeni, państwo – wykluczeni, Kościół – wykluczeni. Szereg działań, jak również rozmów służących do utrzy-

⁴ Do tej grupy zalicza się, według J. Sztumskiego (2013, s. 125), ludzie przynależących do rozmaitych kategorii lub grup społecznych, wyobcowanych w danym społeczeństwie na skutek nieosiągnięcia albo utraty przez nich względnie stabilnej pozycji, braku przystosowania do współżycia z innymi, zdemoralizowanych lub zdegradowanych pod względem psychofizycznym, ofiary dramatycznych zdarzeń losowych, niezaradnych i zagubionych oraz dyskryminowanych z różnych powodów.

mania dobrych stosunków w obrębie jednego państwa, miało na celu zniwelowanie antagonizmów rodzących się z społeczeństwie na skutek obcowania z rozrastającym się marginesem społecznym, będącym skutkiem niedawnej wielkiej wojny, kryzysu gospodarczego, które przynosiły ze sobą kalectwo, choroby, bezrobocie itp.

Tym dialogom towarzyszyły działania zmierzające do inkluzji społecznej. Opierając się na przepisach wytworzonych w okresie zaborów i doświadczeniach tego czasu⁵, w rzeczywistości II Rzeczypospolitej stworzony został system pomocy dla bezdomnych, sierot, starców, upadłych dziewcząt, ubogich, włóczęgów, żebraków itp. Prowadzono domy dla sierot, domy dla starców, internaty, ochronki, zakłady poprawy dla młodych kobiet, schroniska itp., co przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Instytucje wspierające wykluczonych w latach 1918–1939

Typ instytucji	Nazwa i miejsce działania	Rodzaj udzielanej pomocy
ochronka – freblówka	Zakład SS. Karmelitanek w Sosnowcu	opieka nad „przychodniemi dziećmi”
zakład	Towarzystwo Opieki nad Bezdomnymi Dziećmi w Częstochowie (ufundowane przez ks. S. Kowalskiego w 1911 r.)	opieka, zajęcia, w których brało udział ok. 100 dzieci
dom sierot, dom wychowawczy, dom opieki	Towarzystwo Dobroczynności w Sosnowcu (założone w 1900 r. przez ks. W. Musielewicza)	opieka nad ok. 50 dziewcząt, ok. 20 starszych dziewcząt i ok. 50 chłopców
ochronka, dom noclegowy, przytułek dla starców, bezpłatne mieszkania dla ubogich rodzin	Towarzystwo Dobroczynności w Będzinie (ufundowane staraniem ks. F. Plenkiewicza)	opieka nad ok. 170 dziećmi; przytułek dla starców (ok. 30 osób); mieszkania dla 5 ubogich rodzin
internat dla sierot, przytułek dla starców, przytułek dla kobiet	Zgromadzenie Małych Sióstr Niep. Serca Marji w Częstochowie	internat dla osieroconych dzieci; przytułek dla starych, słabych i bezdomnych kobiet – robotnic fabrycznych

⁵ Przykładowo na terenach Poznańskiego w latach 1862–1893 działało Stowarzyszenie przeciw Żebractwu w Mieście Poznaniu (Archiwum Archidiecezji Poznańskiej, sygn. OA VIII 23).

poradnia dla matek, stacja opieki nad dziećmi	poradnia dla matki i dziecka; Stacja Opieki nad Matką i Dzieckiem w Kępnie	stacja porad dla niemowląt i matek – udzielanie matkom pomocy w naturze i zasiłków pieniężnych
ochronka	Ochronka pw. Najświętszej Duszy Chrystusa Pana w Bronowicach Wielkich (prowadzona przez Siostry Stowarzyszenia Najświętszej Duszy Chrystusa Pana)	dożywianie ok. 45 dzieci
zakład dla sierot	Zakład Sierót im. Dzieciątka Jezus w Bobrku	„dla osieroconych, opuszczonych i zaniedbanych dzieci bez różnicy wieku z wyjątkiem dzieci dotkniętych chorobami zakaźnymi, dzieci moralnie zepsutych i matolek”; maks. 150 dzieci
dom dla ubogich	Dom Ubogich im. Helełów w Krakowie (Fundacja im. Ludwika i Anny Helełów, prowadzony przez Siostry Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo)	dom dla ok. 300 osób dorosłych
dom opiekuńczy	Związek Towarzystwa Dobroczynności „Caritas”; Stowarzyszenie Opieki nad Zaniedbanymi Kobietami w Poznaniu „Przystań” (Zgromadzenie SS. Elżbietanek)	Przystań: „podniesienie stanu moralnego w duchu katolickim upadłych i zaniedbanych dziewcząt” – organizowanie pracy, np. posługi domowe (12 dziewcząt), posady (4 młode kobiety); przygotowywanie do pełnienia zawodów, roli gospodyni, np. uczonego krawiectwa (3 dziewcząt)

Źródło: archiwalia z AAC, APP, ANK.

Subwencionowano pomoc dla bezrobotnych, bezdomnych, sierot, ubogich (urzędy miejskie, czyli magistraty). Tworzono programy ograniczenia nadużyć z tytułu trudnej sytuacji gospodarczo-społecznej, wychodząc z propozycjami pracy czy datkami za okazaniem stosownych zaświadczeń, co potwierdzają m.in. następujące dokumenty:

- Statut Towarzystwa Pomocy dla Biednych Chrześcijan w Będzinie (AAC, sygn. KB 36) – §2:
  - dostarczanie potrzebującym odzieży, pożywienia i przytułku, o ile nie są w stanie zdobyć ich własną pracą, jak również [...] udzielenie im w ostateczności pomocy pieniężnej;
  - pośredniczenie przy wyszukiwaniu dla potrzebujących zajęć i służby, przy nabywaniu materiałów i narzędzi do pracy, jak również przy sprzedaży wyrobów biednych pracowników;
  - dostarczenie niezamożnym chorym pomocy lekarskiej w domu pod dozorem lekarza, umieszczenie ich w szpitalu na koszt Towarzystwa oraz udzielanie zapomóg na pogrzeby;
  - umieszczenie starców i schorzałych w zakładach dobroczynnych, schroniskach itp., małoletnich zaś w domach dla sierot, przytułkach ochronach, w zakładach naukowych i rzemieślniczych;
  - ułatwienie i dostarczenie środków do zaopiekowania się i wychowania sierot lub dzieci nieznanym rodziców;
- Sprawozdanie z działalności Poznańskiego Okręgu „Caritas” (Poznań 1929, s. 6–16):

wprowadzenie gruntownej reformy pojęć o sposobach świadczenia bliźnim czynów miłosierdzia chrześcijańskiego oraz dążenie do skierowania całokształtu akcji ratunkowej dla poszkodowanych członków społeczeństwa drogą pomocy rozumnej i racjonalnej, wyłączającej tak bezkrytyczną uczciwość z jednej, jak niesumienny wyzysk z drugiej strony;

tu także: tabliczki jałmużnicze, służące „do umieszczania na drzwiach prywatnych mieszkań, a opiewające, że właściciel mieszkania wspomaga ubogich za pośrednictwem Poznańskiego Okręgu «Caritas»”; bony dobroczynne, którymi obdarowywano biednych zgłaszających się do biur Poznańskiego Okręgu „Caritas” po „wymianę na kartki żywnościowe lub odzież”; szatnia – gdzie składowano od darczyńców odzież i buty, które później wydawano potrzebującym za drobną opłatą; drwalnia – dostarczająca „zarobkowego zajęcia tak bezrobotnym, jak i niechętnym do pracy”; opieka nad młodzieżą – troszczono się sierotami, dziećmi chorowitymi, młodzieżą potrzebującą wychowania zakładowego; opieka nad byłymi więźniami – „udzielanie żywności, zapewnienie uiszczenia czynszu

mieszkaniowego dachu nad głową, [...] dostarczanie porządnej odzieży [...]. Dostarczenie jak najprędzej zwolnionym więźniom stałej pracy zależy już od dobrej woli i zrozumienia ważności sprawy przez chlebobadców”.

Zanim przyznano zapomogę wynikającą z przepisów o opiece społecznej czy opiece prowadzonej przez Kościół, przeprowadzano wywiady z zainteresowanymi, które miały na celu dążenie „do poznania, chociażby powierzchownego, stosunku proszącego, stwierdzenia za pomocą wywiadu jego warunków materialnych oraz ustalenia tożsamości jego osoby przez badanie papierów” (Sprawozdanie..., s. 7). Tego typu dokumenty zawierały dane osobiste, uwzględniające m.in. stan cywilny, liczbę dzieci, jak również określały czas pracy: „Który stosunek służbowy pp. był ostatni i jak długo trwał?”, „Od jakiego czasu jest osoba potrzebująca opieki bez zatrudnienia?”; cel, częstotliwość i formę ubiegania się o wsparcie: „Z jakich powodów powstała potrzeba opieki?”, „Czy w potrzebie obecnej zgłoszono już w innej instytucji prośbę o wsparcie? Gdzie, u kogo i kiedy? Dlaczego odrzucono prośbę?” (Protokoły z przesłuchań, APK, sygn. 483). Osoby, które były niezdolne do pracy, umieszczano w przytułkach, te zaś, które zostały uznane za zdolne do pracy, a parały się włóczęgostwem czy zawodowym żebractwem⁶, były umieszczane w zakładach, przytułkach i domach przymusowej pracy. Taki dom przymusowej pracy działał w Bojanowie pod Poznaniem (Grzegorzewski 1929, s. (4–7) 100–103).

Działania prowadzone w okresie dwudziestolecia międzywojennego na rzecz wykluczonych ze społeczeństwa (poza ww. także np. zbiórki potrzebnej żywności i odzieży, opieka nad dziećmi ulicy) w intencji podejmowania dialogu były kontynuowane po 1945 r. przez instytucje państwowe⁷ funkcjonujące w obrębie zakładów społecznych służby zdrowia, w zakładach poprawczych, w schroniskach dla nieletnich⁸ oraz przez instytucje kościelne do 1950 r., a po tym roku przede wszystkim przez parafie. Po okresie transformacji zaczęły włączać się do inkluzyjności ludzi marginesu m.in. reaktywowany Caritas Polska i fundacje,

---

⁶ Postępowano zgodnie z art. 26 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa (Archiwum Państwowe w Poznaniu. Oddział w Gnieźnie, Wójtostwo Obwodowe w Kłecku, sygn. 41 – pisma z 18.03.1931 r. i 28.07.1933 r.).

⁷ Zgodnie z Zarządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 17 marca 1950 r. o zaliczeniu niektórych domów matki i dziecka, domów małych dzieci oraz żłobków do zakładów społecznych służby zdrowia (M.P. 1950 nr 33 poz. 377) z dniem 1 stycznia 1950 r. do zakładów społecznych służby zdrowia zaczęły być zaliczane „domy matki i dziecka, domy małych dzieci oraz żłobki utrzymywane przez fundacje, kongregacje, związki i stowarzyszenia religijne” (§1).

⁸ Uchwała nr 102 Prezydium Rządu z dnia 22 lutego 1956 r. w sprawie środków niezbędnych dla podniesienia warunków pracy zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (M.P. 1956 nr 19 poz. 257).

czyli sektor *non profit*⁹, oraz osoby prywatne. Zgodnie z ustawami i rozporządzeniami¹⁰ zaczęły powstawać m.in. domy pomocy społecznej czy domy rodzinne. Na terenie Polski w ostatnich dziesięcioleciach XX w. i początkach XXI w. odnotowano liczne stowarzyszenia, fundacje działające na rzecz wykluczanych. Wśród tych organizacji można wymienić np. Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie DROGA, Centrum Profilaktyki i Edukacji Społecznej PARASOL, Fundację „Dzieci Niczyje” czy Stowarzyszenie na rzecz Integracji i Usamodzielniania „Dom w Głogowie”¹¹, które kontynuują misje i cele działających instytucji pomocowych pierwszych dziesięcioleci XX w., co potwierdzają zapisy statutowe czy konkretne działania (tab. 2).

Tabela 2. Instytucje *non profit* działające na rzecz wykluczonych w Polsce pod koniec XX w. i na początku XXI w.

Typ instytucji	Nazwa i miejsce działania	Misja i cele
dom powrotu; ośrodek profilaktyki i terapii dla młodzieży i dorosłych; klub integracji społecznej itp.	Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie DROGA w Białymstoku	„Realizujemy wiele projektów: dla ubogich, bezdomnych, zagrożonych wykluczeniem społecznym, odrzuconych, uzależnionych, dzieci i dorosłych. Nie rozdajemy jednak ludziom jedynie dóbr materialnych, ale pracujemy nad tym aby uwierzyli w to, że sami umieją sprostać życiu, biorąc los we własne ręce”
stowarzyszenie, steerworking	Centrum Profilaktyki i Edukacji Społecznej PARASOL w Krakowie	Misją „jest szerzenie wiedzy na temat problemów społecznych oraz działalność profilaktyczna w tym zakresie. Najważniejszym polem działania jest terenowa praca socjalna czyli steerworking”

⁹ Na temat niesienia pomocy przez organizacje pozarządowe, których w 2010 r. w Polsce działało 83 tys. – zob. Górniak 2012, s. 301–339.

¹⁰ np. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 2 lutego 1993 w sprawie domów pomocy społecznej (Dz.U. z 1993 r. Nr 13, poz. 63); Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 grudnia 2011 r. w sprawie instytucjonalnej pieczy zastępczej (Dz.U. z 2011 r. Nr 292, poz. 1720).

¹¹ Zob. informacje na stronach WWW tych organizacji: <http://www.stowarzyszenie-droga.pl/o-nas>, <http://fdn.pl/o-fundacji>, <http://www.dfop.org.pl/pl/65>.

fundacja	Fundacja „Dajemy Dzieciom Siłę” (wcześniej: Fundacja „Dzieci Niczyje”)	„Nasze działania koncentrują się na ochronie najmłodszych przed krzywdzeniem, a także na zminimalizowaniu konsekwencji, jakie niesie ze sobą doświadczenie przemocy. Dużą wagę przywiązujemy do wspierania rodziców – aby dzieci mogły od nich dostać jak najlepszą opiekę i wychowanie”
ośrodek readaptacyjny	Fundacja POMOST	„Powrót do społeczeństwa po wyjściu z więzienia można porównać do sytuacji kryzysowej, dla zrozumienia tej trudnej sytuacji i tym samym stworzenia efektywnego programu readaptacji społecznej, ważne jest uwzględnienie szerokiego spektrum czynników biologicznych, społeczno-kulturowych i psychologicznych”
dom pomocy społecznej	Dom Pomocy Społecznej w Lisówkach	dom przeznaczony „dla osób w wieku podeszłym”
dom dziecka, punkt konsultacyjny pomocy psychologicznej, prawnej, pedagogicznej, socjalnej	Stowarzyszenie na rzecz Integracji i Usamodzielniania „Dom w Głogowie”	„Działamy na rzecz poszukiwania systemowych, modelowych rozwiązań zapobiegania i wychodzenia z bezdomności wszystkich osób słabszych, zagubionych, a w szczególności sierot. Torujemy w mediach drogę do poszukiwania skutecznych sposobów przełamania izolacji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie”

fundacja	Fundacja ARCHON+ Dzieci Które Kochacie	„Naszą misją jest pomoc dzieciom, aby nie trafiły do sierocińców. [...] Pracujemy z rodzinami, wspieramy je finansowo i rzeczowo, opłacamy niezbędne leki oraz organizujemy wyjazdy na kolonie i wakacje dla dzieci, a także opłacamy wyprawki szkolne i fundujemy stypendia dla uczniów uzdolnionych. Fundacja pomaga również w usamodzielnianiu się młodzieży, która po 18 roku życia traci pomoc materialną przyznawaną przez państwo, poprzez dalszą pomoc w finansowaniu edukacji lub w znalezieniu pracy”
----------	---	---

Źródło: strony internetowe instytucji.

Obok utrwalonych innych, tj. ‘swoich, żyjących obok’ – alkoholików, bezdomnych, włóczęgów, żebraków, osób niepełnosprawnych (upośledzonych) – coraz większe znaczenie w społeczeństwie końca XX w. i początku XXI w. zaczynają odgrywać inni pod względem etnicznym (Jarosz 2012, s. 97–122) i religijnym, którzy wchodzą w rolę wykluczonych nieoswojonych, bo nierodzimych. Stając się nową grupą wykluczonych, ocierającą się o różnego rodzaju przestępstwa, w tym handel ludźmi czy żebractwo; zajmując miejsca w przestrzeni publicznej, wywołują uczucia negatywne, nacechowane lękiem. Te ambiwalentne uczucia, jak również czyny przyjmujące charakter autoobrony wyzwalały w państwach środkowej i wschodnio-południowej Europy (przynależących do Unii Europejskiej) Cyganie (np. żebrzące rumuńskie Cyganki). Antycygański rasizm i histeria (wg polityków UE) tej części Europy zaczęły stawać się również częścią życia państw starej części UE (Giziński 2010). Dodatkowym problemem wzmagającym obecność wykluczenia innych w społeczeństwie, bez możliwości dialogu, są zachowania niektórych uchodźców docierających do krajów Starego Kontynentu, którzy – jak to potwierdzają przykłady z mass mediów i internetu (np. Hussim-Sobecka 2016; Ursa Minor 2015; Ślusarczyk 2016) – negują propo-

nowane znamiona dyskusji, wzajemnego porozumiewania się, szanowania różnic religijnych i kulturowych.

Diagnoza problemu „innego” jako obcego postawiona przez Z. Baumana może, niewątpliwie, na ziemiach polskich stać się faktem w niedalekiej przyszłości, kiedy to społeczeństwo zarzuci dawne relacje wewnątrzspołeczne, ukształtowane na długowiekowej tradycji wspierania prawdziwie potrzebujących w duchu miłosierdzia i przyjmie wzory izolowania się od innych poprzez życie w enklawach – osiedlach z monitoringami. Lęk przed obcymi stanowiącymi zagrożenie bytowe – definiowane jako utrata zdrowia i życia – może bowiem powodować silne antagonizmy, bez szansy na nawet pozorny dialog społeczny.

Źródła archiwalne

[AAC] Archiwum Archidiecezjalne w Częstochowie: sygn. 34, *Katolickie Instytucje Dobroczynne w Polsce w Diecezji 1929–1939*; sygn. KB 36, *Katolickie Stowarzyszenie Dobroczynności Diecezji Częstochowskiej pod nazwą „Caritas” (oddziały) 1931–1939*.

[AAP] Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu: OA VIII 23, *Stowarzyszenie przeciw żebractwu i kolonia robocza w Laskach Starych 1862–1893*; sygn. AJAK 93, *Związek Towarzystw Dobroczynnych „Caritas” 1934–1939*.

[ANK] Archiwum Narodowe w Krakowie: 22, *Bobrek k. Oświęcimia. Zakład Sierót im. Dzieciątka Jezus*; ZC 25, *Bronowice WLK*; ZC-46, *Kraków. Fundacje*.

[APK] Archiwum Państwowe w Kaliszu: Wydział Powiatowy w Kępnie, sygn. 483, *Sprawy ubogich i wsparcia dla bezrobotnych*.

[APP] Archiwum Państwowe w Poznaniu. Oddział w Gnieźnie: Wójtostwo Obwodowe w Kłecku, sygn. 41, *Poszukiwanie osób, żebractwo i włóczęgostwo*.

Bibliografia

Bauman Z. (2014), *Obcy są groźni... czyżby?*, w: tegoż, *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*, przeł. T. Kunz, Kraków.

Dancy J. (1998), *Etyka obowiązków „prima facie”*, w: *Przewodnik po etyce*, red. P. Singer, red. nauk. wyd. pol. J. Górnicka, Warszawa.

Domańska E. (2013), *Wiedza o przyszłości – perspektywy na przyszłość*, „Kwartalnik Historyczny” R. CXX.

Gdula M. (2010), *Wokół pojęcia wykluczenia w naukach społecznych, w: Jednostka zakorzeniona? Wykorzeniona?* red. A. Lompart, Warszawa.

Geremek B. (1970), *O grupach marginalnych w mieście średniowiecznym*, „Kwartalnik Historyczny” R. LXXVII.

Geremek B. (1989), *Świat „opery żebraczej”*. *Obraz włóczęgów i nędzarzy w literaturach europejskich XV–XVII wieku*, Warszawa.

Geremek B. (2003), *Ludzie marginesu w średniowiecznym Paryżu. XIV–XV wiek*, Poznań.

Giziński J. (2010), *Co zrobić z Romami? Europa ma problem*, „Newsweek”, <http://www.newsweek.pl/swiat/co-zrobic-z-romami--europa-ma-problem,64588,1,1.html>.

Górnjak K. (2012), *Bieda i wykluczenie społeczne w perspektywie (dobroczynnych) organizacji pozarządowych*, w: *Dyskurs ubóstwa i wykluczenia społecznego*, red. E. Tarkowska, Warszawa.

Grzegorzewski Z. (1929), *Nowe prawo o żebractwie i włóczęgostwie*, „Na Posterunku. Gazeta Policji Państwowej” nr 7 (18.02.1929).

Hussim-Sobecka Y. (2016), *Uchodźcy. Zagrożenia czy szansa dla starej Europy* (debata), <http://www.gs24.pl/wiadomosci/szczecin/a/uchodzcy-zagrozenie-czy-szansa-dla-starej-europy-debata,9476311>.

[ISJP] *Inny słownik języka polskiego* (2000), red. M. Bańko, Warszawa.

Jarosz M., *Obszary wykluczenia tu i teraz, w: Nieobecność społeczna. W poszukiwaniu sensów i znaczeń*, red. Z. Galor, B. Goryńska-Bittner, Poznań.

Karpiński M. (2010), *Najstarszy zawód świata. Historia prostytucji*, Warszawa.

Labuda G. (2010), *Próba nowej systematyki i nowej interpretacji źródeł historycznych z Posłowiem*, Poznań.

Michajłowna K. (2010), *Dzied wędrowny w kulturze ludowej Słowian*, przeł. H. Karpińska, Warszawa.

Neyman E. (1999), *Typy marginesowości w społeczeństwach i ich rola w zmianie społecznej*, „Studia Socjologiczne” nr 4 (23).

Pawlak Z. (red.) (1999), *Katolicyzm A-Z*, Poznań.

Prochowicz-Studnicka B. (2006), *Żebracy, włóczędzy i oszuści na arabsko-muzułmańskim Wschodzie X–XIV wieku*, Kraków.

[SJPSz] *Słownik języka polskiego* (1978), red. M. Szymczak, Warszawa.

[SWJP] *Słownik współczesny języka polskiego* (1996), red. B. Dunaj, Warszawa.

Sztumski J. (2013), *Systemowa analiza społeczeństwa* (2013), Katowice.

Ślusarczyk P. (2016), *Niemcy i uchodźcy – kronika rozwianych złudzeń*, <https://euroislam.pl/niemcy-i-uchodzcy-kronika-rozwianych-zludzen>.

Ursa Minor (2015), *29-letnia Polka brutalnie zgwałcona w okolicy ośrodka dla uchodźców w Lininie w gminie Góra Kalwaria!*, <https://blog-n-roll.pl/en/29-letnia-polka-brutalnie-zgwa%C5%82cona-w-okolicy-o%C5%9Brodka-dla-uchod%C5%BAc%C3%B3w-w-lininie-w-gminie-g%C3%B3ra-kalwaria#.X--OaBbdiMo>.

[WSWOiT] *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych* (2001), red. A. Markowski, R. Pawelec, Warszawa.

Streszczenie

**Dialog czy antagonizm w relacjach z wykluczonymi
(na przykładzie sytuacji wykluczonych w Polsce w XX i XXI wieku)**

Przedmiotem niniejszego artykułu są relacje, jakie wytworzyły się na przestrzeni dziejów w Polsce, pomiędzy społeczeństwem, instytucjami reprezentującymi poszczególnych obywateli (w tym osoby wierzące) a grupami ludzi żyjących z różnych przyczyn na marginesie społecznym. Dostrzeżono pojawianie się na terenach Polski na początku XXI w. nowych wykluczonych: obcych kulturowo i religijnie. Materiał źródłowy stanowią teksty archiwalne, jak również teksty kultury zamieszczone w internecie.

Słowa kluczowe: antagonizm, dialog, inkluzja społeczna, ludzie wykluczeni, obcy

Summary

**Dialogue or antagonism in relations with the excluded
(illustrated with an example of the situation of the excluded
in Poland in the 20th and 21st century)**

The subject of this article is an analysis of relations that over the centuries were created in Poland between the society, institutions representing particular citizens, including believers, and groups of people living on the margins of society for various reasons. It has been observed that a new group appeared in Poland at the beginning of the 21st century – culturally and religiously excluded people. The source material consisted of archival texts as well as culture texts from the Internet.

Keywords: antagonism, dialogue, social inclusion, excluded people, strangers